

"هیزه مه‌ده‌نییه‌کان" و هه‌لبژاردنی پاریزگاگان

12-12-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

گورته : ده‌شێ ئەم هه‌لبژاردنه‌ی که بریاره له کوټای ئەمسال به‌ریوه بچیت و نزیکه‌ی 6 هه‌زار کاندید تێیدا ر کابه‌ری ده‌که‌ن ، وه‌ک ده‌رفه‌تێکی جومگه‌یی ته‌ماشای بکریت بو‌ ئه‌و هیزه مه‌ده‌نییه نوێیانه‌ی که له چوار سالی ر ابردوودا سه‌ریان‌هه‌لدا وه ، چونکه ئه‌و هیزانه که نه‌یان‌تواتی به‌ بزاردی "شۆرشگێری" له تشرینی 2019دا بنه‌ماکانی پرۆسه‌ی سیاسی عێراق بگۆرن ، ئیستا له پاش ئەزموونی به‌شداری له خولی پینجه‌می ئەنجومه‌نی نوێنه‌ران ، له‌به‌رده‌م ئەزموونی به‌شداری له ئەنجومه‌نه‌ خۆجێیه‌کان دان که چوار سال به‌ر له ئیستا ، به‌هۆی رق و تو و په‌ی خۆپیشانده‌ران و تۆمه‌تبارکردنیان به‌ گه‌نده‌لی ، به‌ ئیراده‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری و پاشان به‌ بریاری په‌رله‌مان هه‌لوه‌شێنران هوه و په‌کخران .

رهنگه بۇ ھىزە نوئ و مەدەنىيەكانى عىراق كە خۇيان بە درېژكراوھى گوتار و بەرنامەى خۇپيشاندانەكانى تشرىنى 2019 دەزانن، ھەلبۇزاردنى پارېزگاگان لە 18ى كانوونى يەكەمى 2023، دوورپىيانىك بېت لە نىوان پووكانەوھى زياتر، يان دەستخستنى بنكەيەكى جەماوهرى و ھىزى برپار لە ئەنجومەنە خۇجىيەكان. ئەگەريش دەرڤەتى ئەوھيان ھەبوو لەم ھەلبۇزاردنە خۇيان بسەلمىنن، ئەوا يارمەتيدەريان دەبېت بۇ سەرکەوتنى زياتر لە ھەلبۇزاردنى 2025ى پەرلەمان، ھەلبەت پىچەوانەكەيشى، ئەنجامىكى دىكەى دەبېت.

دەشنى ئەم ھەلبۇزاردنەى كە برپارە لە كۆتايى ئەمسال بەرئوھ بچېت و نزيكەى 6 ھەزار كانديد تئيدا ركاھەرى دەكەن، وەك دەرڤەتئىكى جومگەيى تەماشبا بكرېت بۇ ئەو ھىزە مەدەنىيە نوپىانەى كە لە چوار سالى رابردوودا سەريانەھەلداوھ، چونكە ئەو ھىزانە كە نەيانتواتى بە بۇزاردەى "شۇرئشگېرى" لە تشرىنى 2019دا بنەماكانى پروسەى سياسى عىراق بگۆپن، ئىستا لە پاش ئەزموونى بەشدارى لە خولى پىنجەمى ئەنجومەنى نوپنەران، لەبەردەم ئەزموونى بەشدارى لە ئەنجومەنە خۇجىيەكاندان كە چوار سال بەر لە ئىستا، بەھوى رق و توورپەى خۇپيشاندەران و تۆمەتباركردنپان بە گەندەلى، بە ئىرادەيەكى جەماوهرى و پاشان بە برپارى پەرلەمان ھەلئوھشپنرانەوھ و پەكخران.

ھىزە مەدەنىيەكان لە دەستپىكى ئامادەكارىيەكانى ئەم پروسەيە سەرکەوتو بوون لە پىكھىنانى ھاوپەيمانى "قىم المدنى" وەك چەترىك بۇ ھىزە "گۆرانخواز و ديموكراسىيەكان"، بە بەشدارى 10 لايەن كە ناسراوترىنيان حىزى شىوعى عىراقىيە و پەرلەمانتار سەجاد سالم و د. عەلى ئەلپەفيەى وەك ھاوسەرۇكى ديارى كران، بەمەش بازياندا بەسەر بەرەستى 1.7ى سىستىمى ھەلبۇزاردنى سانت ليگوى ھەمواركرادا. ھەموارەكەش سەپنراوى زۆرىنەى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە بوو بۇ رىگرتن لەسەرکەوتنى ھىزە بچووگەكان لە ھەلبۇزاردن. ھاوكات لەگەل ئەمەشدا، دەشنى دوورپەريزى سەدر و رەوتە جەماوهرىيەكەى لە ھەلبۇزاردنەكە، وەك دەرڤەتئىك بۇ ئەو ھىزە مەدەنىيە تەماشبا بكرېت كە دەپانەوتت لەگەل ھىزە مەزھەبى و نەتەوھىيەكان ركاھەرى بگەن، بە تايبەت كە ئەوان لە قوئاغەكانى رابردوودا ماوھەيەك ھاوپەيمان بوون. بەلام دەبى ئەوھش لە پىشچا و بگيردرېت كە بەھوى ئەوھى خودى سەدر پىداگرە لەسەر بايگوت و شونىكەوتەكانى مكوپن لەسەر چۆل ھىشتنەوھى بنكەكەكانى دەنگدان، ئەگەر كەمە ھىزە مەدەنىيەكان بتوانن لە بنكە جەماوهرىيەكانى سەدر سوودمەند ببن، بەتايبەت كە ساردى و گرئىيەكانى ماوھى رابردوو لە نىوان ھەردوولا ھىشتا وەك خۇيان ماون.

ھاوكات لەگەل ئەمەشدا ھىزە بچووگ و پەرتەوازەكان گىرۆدەى ئەوھن كە جەماوهرەكەيان كۆك نىە لەسەر گرنكى بەشدارىكردن لە ھەلبۇزاردن، ئەمىش لە ژىر كارىگەرى دوو ھۆكار: يەكەميان، گومانە زۆرەكانى سەر گرنكى و بايەخى بەشدارى لە ساپەى نەبوونى مەرجەكانى ھەلبۇزاردنىكى بىگەرد و ئازاد. دووھمىشيان، ئەو ئەزموونە ھەزار و پىر لە پشئوييەى كە پەرلەمانتارانى ھىزە نوئ و مەدەنىيەكان لەم خولەى ئىستادا پىشكېشيان كرددوھ كە پەرتەوازەى و بى سەروبەرى و لاوازى بەسەريدا زالە. ئەم بانگەشەى بايگوت كرددنە لە ھەلبۇزاردنى كشتى 2021 يشدا زيانى بەرچاوى لە ھىزە مەدەنىيەكان دا، چونكە بەشئىك لە بنكە جەماوهرىيەكانيان لەژىر كارىگەرى بانگەشەيەك بوون كە پىئوايە پئويستە "تشرىن" وەك بەھا و بنەما بەئىلرئتەوھ و نەكرئتە ژمارەيەك لە ناو ژمارەكانى پەرلەمان. ھەرەھا زۆر دەگوترا كە چوونە ناو يارىيەكى نابەرامبەر لەساپەى نەبوونى ھەلى يەكساندا سوودى نىيە، بەشدارى كرددنپش لە ھەلبۇزاردن زياتر پروسەكە بۇ ركاھەرەكان جوائتر دەكات تا ئەوھى خزمەت بە نارازىيەكان بكات.

لەم ھەلبۇزاردنەدا ھىزە مەدەنىيەكان لە 12 پارىزگا بە 400 پالئورا بەشدارن، ركاھەرى سەرەكى ئەوانىش لەنىو 50 ھاوپەيمانى و 296 حىزى بەشداردا، ھىزە شىعەكانى ناو چوارچىوھى ھاوتاهەنگىن لەگەل بنكەى جەماوهرىيە ھەندىك لە پارىزگارەكانى ئىستا لە شارەكانى نئوھراست و باشوورى عىراق. ھەرچەندە ھىزە مەدەنىيەكان پەرتەوازە و ناكۆكن و ھاوپەيمانىيەكەيان زياتر روالتەى و كاتىيە، بەلام ھاوتاي ئەمەش ھىزەكانى چوارچىوھى شىعەى جگە لە كەركوك و نەينەوا، لە پارىزگاكانى دىكەدا بەسەر چوار ھاوپەيمانى و جەمسەرى سەرەكىدا دابەش بوون بە سەرۆكايەتى (مالىكى، عامرى _ خەزەلى، كەكىم _ عەبادى، ھومام حەمودى)، ئەو يەكپىزىيەشى ھەيانە تەنيا بۇ ناوچە جىناكۆكەكان و پارىزگا فرە پىكھاتەكانە.

كىشەى گەورە بۇ ھىزە مەدەنىيەكان بە پلەى يەكەم بالادەستى ھىزەكانى چوارچىوھى ھاوتاهەنگى شىعە و نابەرامبەرى تەرازووى ھىزە بەو پىيەى ئەوان كوكمپران و دەزگاكانى دەولەتيان لە بەردەستە. بەدواى ئەمەشدا مەسەلەى رىژەى بەشدارى مەترسىيە لەسەر ھەردوولايان، چونكە ئاماژەكان ئەوھ دەردەخەن كە سەدرىيەكان جگە لە بايگوتى خۇيان، ھەولئدەدەن ئەوھەندەى بتوانن رىگرن لە بەشدارى چالاكانەى دەنگدەران لەو جىگايانەى كە دەتوانن. ھەرەھا جۆرىك لە بى ھىوايى و دلشكانىش ھەيە لە پروسەى ھەلبۇزاردن لەناو جەماوهردا و بەشدارى كەمى ھەلبۇزاردنى (2021)يش نمونەبە. لەم ھەلبۇزاردنەشدا زياتر لە 7 مليون كەس نەچوون بۇ وەرگرتنەوھى كارتى بايۆمەترى و 16 مليون كەس مافى دەنگدانپان ھەيە لەكۆى 23 مليون، ئەمەش زياتر لە ھىزە سياسى و تايڤىيەكان زيان لە بەرژەوھەندى ھىزە مەدەنىيەكان دەدات، چونكە ئەو رىژە كەمەشى كە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن دەكەن، زياتر جەماوهرى ئاراستەكراو و ئەندامانى حىزىيەكان و خەلكانى سوودمەندن لىيان، يان ئەوانەن كە بە پالئەرى مەزھەبى و نەتەوھىيەى يان بەرامبەر بەخشىن و سوودى ماددى راستەوخۆ دەچنە سەر سندوقەكانى دەنگدان، ئەمانەش بەشئىك لە مىكانىزمى ھىزە دەسەلتادارە گەورەكان بۇ

جگە لە ھېزە سىياسىيە تەقلىدىيەكان، لە ئىستاشدا ھېزە مەدەنىيەكان كېشەي حىزبە درووستكراۋەكانى پارىزگارەكانىشيان بۇ زىاد بوۋە كە لە پۇستدان و بەھىزترىنيان(ئەسەد ئەلەيدانى) پارىزگارى بەسرەيە. ھاوشانى ئەۋەش ھاوپەيمانىيەك ھەيە بەناۋى "الأساس" كە جىگرى يەكەمى سەرۋكى پەرلەمان موحسىن مەندەلەۋى سەرۋكايەتى دەكات و ئەويش لە ھەمان بازىنە و رووبەرى ھېزە مەدەنىيەكاندا چالاکى و بانگەشە دەكات. بەھۋى پىشتىۋانە دەسترۋېشتۋەۋەكانى لىستەكە و پېگە و پۇستى مەندەلاۋېشەۋە تواناى ھەيە ھېزە مەدەنىيەكان تەنگەتاۋ بكات.

بەپپى زۆرىك لەو ئامازانەي كە بەردەستن چانسى ھېزە مەدەنىيەكان و مىرانگرەكانى تشرىن لاواز دېتە بەرچاۋ بۇ بەدەستەھىنانى سەرکەۋتى بەرچاۋ لەم ھەلبۇزاردنەدا. ھەلبەت ئەگەرى سوپرايز ھەر بە كراۋەيى دەمىننەۋە. ھۆكارى ئەم رەشېبىيەش جگە لە كېشە نېۋخۇيىەكانى ئەم ھېزانە، پېداگرى ھېزە گەرەكانە لە ھېشتنەۋەي چوارچمكى پروسە سىياسىيەكە لە دەستى ھېزە شىعە بالادەستەكان لەم قۇناخە، ئەويش لەرېگاي بەكارھىنانى تواناكانى دەۋلەت لە لايەك و بەكارھىنانى گوتارى تاپقى و مەزھەبى لەلاكەي تر. ئەمە جگە لە بەكارھىنانى گوتارى خېلەكى لە ناۋچە گۈندىشىن و داخراۋەكان كە فاكترېكى بەھىزى تاقى كراۋەيە لە ھەلبۇزاردنەكانى عىراق.